

En verden til forskel(lighed)

Hvordan reagerer mennesker på forskellighed? Hvad tænker vi om dem, der er anderledes end os selv? Hvad siger vi om dem – og hvordan behandler vi dem? Og hvorfor tænker, taler og handler vi, som vi gør?

Forskelligheden er overalt i vores samfund. Den er et grundvilkår, som angår os alle, og som vi ikke kan undgå at forholde os til. Denne lærebog er del af et undervisningsmateriale om forskellighed, fordomme og intolerance. Materialet handler om de møder, der hele tiden finder steder mellem mennesker, der ser hinanden som forskellige. I de møder kommer forestillinger om 'os' og 'dem' i spil: Hvem er inde, hvem er ude, og hvorfor forholder det sig egentlig sådan?

Formålet med undervisningsmaterialet er at inddrage eleverne i diskussioner om forskellighed og gøre dem mere bevidste om inklusions- og eksklusionsmekanismer og vigtigheden af at skabe rummelige fællesskaber.

Materialet bygger på en skoleundersøgelse med interview med elever og lærere fra hele landet. Det er rettet mod undervisning i grundskolens 7.-10. klasser og består af lærebog, et øvelseskatalog og et webbaseret elevmateriale. Undervisningsmaterialet kan bruges i enkeltfag (fx samfundsfag, historie, dansk), på tværs af fagene og til projekt- og eksamensforløb. Det kan også med fordel anvendes på landets læreruddannelser og gymnasiale uddannelser.

UNDERVISNINGSMATERIALET DEL FOR DEL

Lærebogen består af indføring i en række centrale begreber, historisk baggrundsviden samt idéer og vejledning til konkrete undervisningssituationer. Bogen er målrettet lærere.

Øvelseskataloget er en samling af opgaver, øvelser og diskussionsoplæg til brug i undervisningen. Øvelserne relaterer sig til de temaer, som tages op i lærebogen, de er niveaupdelte og har definerede læringsmål. Øvelseskataloget findes bagerst i lærebogen.

Elevmaterialet er webbaseret og findes på www.folkedrab.dk/forskellighed. Det består af korte tekster med faktuel viden, ord- og begrebsforklaringer, historiske nedslag, cases og øvelser. Webmaterialet berører de fleste af lærebogens temaer og kan benyttes af eleverne på egen hånd.

HVAD SKAL MATERIALET?

Det samlede materiale (lærebog, øvelseskatalog og webmateriale) fungerer som et fleksibelt redskab til undervisningen og skal:

- Give lærere baggrundsviden om relevante begreber og fænomener, der knytter sig til intolerance
- Give konkrete bud på, hvordan undervisning om intolerance kan foregå, bl.a. gennem anbefalinger til undervisningen, diskussionsoplæg og øvelser

- Stille materiale til rådighed for elevernes arbejde med de temaer, som behandles i lærebogen, og arbejdet med de forskellige øvelser fra kataloget.

HVORFOR ET UNDERVISNINGSMATERIALE OM INTOLERANCE?

Som resten af verden er Danmark præget af forskellighed. På mange måder fungerer forskelligheden, og der er plads og rummelighed til at være og leve på mange forskellige måder. Der findes dog også negative reaktioner på forskelligheden, fx negative forestillinger om visse grupper i samfundet. Nogle gange udvikler de negative holdninger sig til forankrede fordomme eller fjendebilleder og fører til chikane, forskelsbehandling og vold. En del af formålet med dette materiale er at øge forståelsen af, hvorfor visse forestillinger udvikler sig i negativ retning, og hvordan man kan håndtere denne proces.

Materialet er udarbejdet af DIIS, Dansk Institut for Internationale Studier på opdrag fra det daværende Ministerium for Flygtninge, Indvandrere og Integration og skal give lærere og elever mulighed for at arbejde med nogle af de svære spørgsmål og emner, der knytter sig til intolerance.

HVORDAN KAN MATERIALET INDGÅ I UNDERVISNINGEN?

Det samlede undervisningsmateriale kan bruges i sin helhed eller i udvalgte dele afhængig af den enkelte lærers ønsker. Man kan lade et tema (fx fordomme eller forskelsbehandling) være udgangspunkt for et forløb, eller man kan tage afsæt i nogle særlige færdigheds- og vidensmål for et bestemt fag, når man tilrettelægger brugen af materialet. Eleverne kan også inddrages, så deres interesser og spørgsmål styrer planlægningen af arbejdet. I de fleste tilfælde vil der

være begrænset tid til rådighed til at arbejde med bogens emner, så en udvælgelse af fokuspunkter vil være nødvendig.

Intolerance kan tages op som et selvstændigt emne i undervisningen eller kan inddrages i undervisning om menneskerettigheder, demokrati, medborgerskab eller folkedrab.

Undervisning om sprog og sprogbrug kan også trække på eksempler og cases fra intolerancefeltet til at illustrere, hvordan sprog skaber virkelighed – og hvordan sproget kan bruges inkluderende, men også misbruges til at skabe skel og splittelse mellem mennesker. Fokus kan også lægges på fællesskaber og identitet, så materialet bidrager til diskussioner om majoritet vs. minoritet, kultur, 'os' og 'dem'.

Find inspiration til at tilrettelægge undervisning ud fra materialet på www.folkedrab.dk/forskellighed

FRA SKOLEBESØG TIL UNDERVISNINGSMATERIALE

Undervisningsmaterialet er lavet på baggrund af en række skolebesøg og interviews med lærere og elever fra 7.-10. klasse. Fokus var på forestillinger om 'os' og 'dem', og hvordan vi forholder os til det eller dem, der opleves som anderledes. I interviewene kom elever og lærere ind på emner som fordomme, racisme og mobning.

Rapporten fra undersøgelsen kan findes på www.folkedrab.dk/forskellighed

LÆREBOGEN I BRUG

Bogen er tiltænkt lærerens forberedelse af undervisning om intolerance og relaterede temaer.

Lærebogen består af 11 kapitler. Hvert kapitel ridser et bestemt tema op gennem begreber, cases og historiske nedslag. Der findes elevøvelser til bogens kapitler i kataloget, og alle kapitler, på nær de indledende, refererer til specifikke videns- og færdighedsmål for historie, samfundsfag og dansk. Efter de 11 kapitler følger specifikke anbefalinger til undervisning om intolerance og derefter øvelseskataloget. Bagerst findes en ordliste til elever.

Bogen igennem er der forskellige cases, som beskriver særlige sager eller spørgsmål. I øvelseskataloget findes der elevudgaver af disse cases og tilhørende

arbejdsspørgsmål, så de kan bruges direkte i undervisningen. Kapitlerne har også konkrete tips til undervisningen og forslag til yderligere læsning. På tværs af bogens kapitler er der selvstændige artikler om udvalgte begreber og emner skrevet af eksperter på området. I disse tekster kommer forfatterne med deres bud på, hvordan et bestemt fænomen eller en historisk sammenhæng skal forstås.

I kapitlerne er der eksempler fra forskellige minoritetsgruppers erfaringer med intolerance. Fokus er på homoseksuelle, jøder, muslimer og romaer. Disse grupper er valgt, fordi deres samlede erfaringer giver et nuanceret billede af, hvad det vil sige at skille sig ud, og hvordan denne forskellighed er blevet håndteret af minoriteten selv og det omgivende majoritetssamfund i Danmark.

Bogens 11 kapitler kan benyttes enkeltvis og i den rækkefølge, man ønsker. Da bogen er tematisk opbygget, er det ikke nødvendigt at læse et bestemt kapitel før et andet.

Lærebogen dækker et bredt felt og berører mange komplicerede emner og begreber. Der er lagt vægt på at ridse de enkelte temaer op, præsentere de væsentligste pointer, give konkrete forslag til operationalisering i undervisningen og henvise til yderligere materiale.

Bagerst i lærebogen findes øvelseskataloget, der indeholder 35 øvelser, som kan bruges i arbejdet med bogens temaer. For hver øvelse er der udarbejdet læringsmål, og alle bogens kapitler har henvisninger til relevante øvelser.

Kapitel for kapitel

Lærebogens første kapitel *Undervisning i en mangfoldig virkelighed* introducerer interkulturel undervisning som en teoretisk ramme for undervisning om intolerance. Det handler bl.a. om at sætte spørgsmålstegn ved tilsyneladende naturlige konstruktioner af den rigtige vs. den forkerte måde at leve på – og hvad der er 'normalt' og 'unormalt'.

Lærebogens andet kapitel *Det rummelige samfund* diskuterer intolerance som fænomen og undersøger, hvad der karakteriserer et rummeligt samfund modsat et intolerant samfund. Her argumenteres for, at tolerance ikke nødvendigvis kan benyttes som intolerancens modpol. I stedet kan man tale om det rummelige samfund, der i højere grad er indstillet på plads til forskellighed.

Kapitel 3 *Fællesskaber* sætter fokus på konstruktioner af fællesskaber og på fællesskabets betydning for

mennesker. Hvordan skabes rammerne for et fællesskab – hvem lukkes ind, og hvem holdes ude? Kapitlet tager begreber som identitet, normer, magt, majoritet, minoritet og medborgerskab op til diskussion.

I kapitel 4 *Inde eller ude* rettes fokus mod tre gruppers indvandring til Danmark og deres interaktion med det danske samfund: romaer, jøder og muslimer. Kapitlet berører emner som inklusion/eksklusion, borgerrettigheder, assimilation og integration, og det viser eksempler på både imødekommenhed og afstandtagen fra majoritetens side overfor minoriteten.

Femte kapitel *Kasser og kategorier* undersøger mekanismerne bag vores sortering af indtryk og information. At inddele verden i kasser er en almenmenneskelig proces, der hjælper med at skabe orden i kaos. Der er dog risiko for, at kasserne bliver permanente og karikerede versioner af det, de repræsenterer. Kapitlet ser på udviklingen af fordomme, fjendebilleder og stereotyper – og på forestillinger om køn, identitet og seksualitet.

Kapitel 6 *Ismer og fobier* er en diskussion af de begreber og termer, som knytter sig til de former for intolerance, som jøder, muslimer, romaer og homoseksuelle oplever: antisemitisme, islamofobi, antiziganisme og homofobi.

Lærebogens kapitel 7 *Farlige forestillinger* handler om de konsekvenser, som vores forestillinger om andre mennesker kan have. Først anskues racisme i et historisk og nutidigt perspektiv, derefter undersøges konspirationsteorier og ekstremistiske miljøer, hvor intolerante holdninger flourerer.

Ottende kapitel *Fra forestillinger til folkedrab* ser på

folkedrab som den yderste konsekvens af forestillinger om 'os' og 'dem'. Intolerance over for en bestemt gruppe fører sjældent til folkedrab, men de to fænomener har alligevel en række mekanismer til fælles, fx fjendebilleder, hadefuld tale og forskelsbehandling m.v.

Forskel på folk er bogens niende kapitel og sætter spot på diskrimination i en dansk såvel som europæisk kontekst. Kapitlet beskriver bl.a. eksempler på forskelsbehandling af homoseksuelle og af romaer rundt om i Europa.

Kapitel 10 *Sig, hvad du vil – eller hvad?* centrerer sig om sprogbrug og de konsekvenser, som ord kan have for inklusion og eksklusion. Hadefuld tale beskrives som en særlig udgrænsende form for sprogbrug, der dæmoniserer og dømmes, og linkes til propaganda. Også internettet som (relativt) frit forum for tale behandles. Her fokuseres på de fordomsfulde budskaber, der spredes via nettet, og på de problemer med chikane og mobning, der knytter sig til sociale medier.

Bogens sidste kapitel *Hvem har ret?* giver et overblik over det lovkompleks, der knytter sig til intolerance. Kapitlet fungerer som en form for opslagsværk med information om de forskellige dele af lovkomplekset. Det drejer sig om lovgivning om fx racisme og diskrimination.

Efter de 11 kapitler følger *anbefalinger til undervisningen* og herefter *øvelseskataloget* med opgaver til brug i undervisningen. Bagerst findes en *ordliste*, der kan kopieres til eleverne.

MATERIALET OG FOLKESKOLEN

Det samlede undervisningsmateriale berører emner som demokrati, fællesskab, ansvar, inklusion og

eksklusion og relaterer sig således til folkeskolens formål om at "forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre."

Folkeskolen og værdierne

Den danske folkeskole er karakteriseret af bestemte formål og særlige værdier, som danner rammen om børns skolegang. Denne ramme for folkeskolen har ændret sig gennem tiderne fra et fokus på at danne kristne, samfundsnyttige borgere til nutidens skoleforståelse, der betoner åndsfrihed, ligeværd og demokrati – og det enkelte individs udvikling. I folkeskolen skal eleverne lære om det samfund, de er del af, og om menneskelivets vilkår. Dette materiale skriver sig ind i

FOLKESKOLENS FORMÅLSPARAGRAF

Folkeskolens formålsparagraf blev senest ændret i 2006 og lyder således:

§ 7. Folkeskolen skal i samarbejde med forældrene give eleverne kundskaber og færdigheder, der: forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere, gør dem fortrolige med dansk kultur og historie, giver dem forståelse for andre lande og kulturer, bidrager til deres forståelse for menneskets samspil med naturen og fremmer den enkelte elevs alsidige udvikling.

Stk. 2. Folkeskolen skal udvikle arbejdsmetoder og skabe rammer for oplevelse, fordybelse og virkelyst, så eleverne udvikler erkendelse og fantasi og får tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle.

Stk. 3. Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati.

den værdiforståelse, som folkeskolens formålsparagraf lægger op til, og hvor rettigheder, pligter, lighed og medansvar står centralt. Det er en værdiforståelse, der fx stiller kønnene lige og anerkender den enkeltes ret til at dyrke den religion, han eller hun ønsker.

Det er en grundholdning i dette materiale, at man har ret til at være den, man er, samtidig med at man har pligt til at behandle andre ordentligt – også, eller måske især, når de er markant anderledes end én selv.

Folkeskolen og Fælles Mål 2014

Det samlede undervisningsmateriale er relevant for mange fag og på tværs af fagene. Det er særligt oplagt til brug i fagene historie, samfundsfag og dansk. Derfor følges bogens kapitler af specifikke referencer til de forenkledede Fælles Mål fra 2014 for fagene historie, samfundsfag og dansk. For hvert kapitel illustreres det, hvordan kapitlets emner kan understøtte konkrete færdigheds- og vidensmål for de enkelte fag. Da materialet er henvendt til udskoling, er det sat i relation til færdigheds- og vidensmål efter 9. klasse.

Inklusion i folkeskolen

Fra skoleåret 2014/15 blev en folkeskolereform indført, som bl.a. pålægger kommunerne at fremme inklusion i folkeskolen. Folkeskolen skal være for alle børn, og færre elever skal udskilles fra den almindelige undervisning. Øget inklusion i folkeskolen betyder, at lærere og elever i stigende grad skal forholde sig til forskellighed i hverdagen. Når flere elever med særlige behov bliver inkluderet i folkeskolen, bliver forskellighed i endnu højere grad et vilkår for dagligdagen på skolerne. Et vilkår som kan påvirke såvel undervisning som det sociale miljø. Dette materiale bidrager med indspark om forskellighed til både lærere og elever ved at sætte fokus på de måder, hvorpå mennesker reagerer på forskellighed, og hvordan disse reaktioner kan udvikle sig i negativ retning. Samtidig giver det redskaber og metoder, der kan benyttes i arbejdet med at skabe inkluderende fællesskaber og til at modarbejde intolerance mod bestemte elever eller elevgrupper.

MATERIALET I UNDERVISNINGEN

Undervisningsmateriale er tilrettelagt, så det er fleksibelt og kan tilpasses den virkelighed, som den enkelte skole eller klasse er del af: Hvor meget præger

UNDERVISNINGSMINISTERIET OM INKLUSION

"Inklusion handler om barnets oplevelse af at være en værdifuld deltager i det sociale og faglige fællesskab, og det er centralt for at lære noget og for at udvikle sig. Alle børn og unge har brug for at indgå i et fællesskab med pædagoger, lærere og andre børn og unge. Inklusionstankegangen betyder et perspektivskifte fra det enkelte barn til fokus på det fælles."

Kilde: Undervisningsministeriet: www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Inklusion-og-specialundervisning/Inklusion

forskellighed skolen, klassen og nærområdet? Hvilke slags problemer med inklusion og eksklusion oplever man som underviser – hvis nogen overhovedet? Hvilke fordomme flourer på skolen, og hvor indgroede synes de at være?

På skoler med stor diversitet i elevsammensætningen kan materialet danne grundlag for diskussion af, hvordan man navigerer i mangfoldigheden, og hvordan man taler til og om hinanden. I mere homogene klasser vil materialet kunne benyttes til at sætte fokus på den forskellighed, som eleverne ikke nødvendigvis møder i dagligdagen, men som er et vilkår i samfundet – og som de bør lære om som led i deres dannelse og uddannelse i et demokratisk samfund.

Om mennesker

Intolerance er et svært emne, fordi intolerance handler om mennesker. Det er mennesker, der udsættes for intolerance, og det er mennesker, der er intolerante.

Det kan give anspændte situationer i klassen, som kan opleves som en opdeling mellem dem, det er synd for – og dem, der ikke opfører sig ordentligt. Det er sandsynligt, at elever vil reagere på denne opdeling og bevidst eller ubevidst placere sig selv på det ene eller andet hold. Er man en af 'de anderledes', et af 'ofrene', som de andre skal (lære at) anerkende og rumme? Eller er man en af de fordomsfulde, en af dem, der ikke er imødekommende over for det, der skiller sig ud? Læreren opgave er at fjerne fokus fra opdelingstanken, fordi den kan låse diskussionerne og personliggøre dem på en uhensigtsmæssig måde, hvis eleverne bliver repræsentanter for enten den oplevede intolerance eller den udviste intolerance. Som lærer kan man tale med eleverne om, at kategorier som anderledes, fordomsfuld og udenfor er flydende, forstået på den måde at de fleste mennesker har prøvet at være på alle sider. Det er nok de færreste elever, der har oplevet intolerance så direkte, som cases i dette materiale beskriver, men de fleste har oplevet at skille sig ud. Og de fleste elever har sikkert også erfaret, hvordan det er at have fordomme over for en person eller gruppe, som man ikke kender så meget til.

Hvor meget holdning?

Fordi intolerance handler om emner, der berører menneskesyn og værdier, kan klassediskussionerne ende som ren holdningsudveksling. Holdninger har sin plads i intoleranceundervisning, men diskussioner, der ender som kampe om den mest korrekte mening, er ikke en optimal måde at arbejde med emnet på. Dels kan det være mere eller mindre tilfældigt hvilke meninger, der sejrer blandt eleverne, dels er der et begrænset læringspotentiale i den slags diskussioner. Dette materiale lægger op til, at man arbejder med dimensionerne *viden – holdning – handling*, når man adresserer intoleranceproblematikker. I undervisnin-

gen skal eleverne tilegne sig viden og redskaber, der ruster dem til at overveje, udfordre, danne og revidere holdninger – og til at handle ud fra dem. Øvelserne i kataloget adresserer derfor disse tre dimensioner.

Der knytter sig yderligere et spørgsmål til intolerance som et holdningspræget emne. Hvor mange holdninger skal underviseren tage med ind i klasseværelset? Undervisning er aldrig neutral, og der kan være god grund til at vise eleverne, at lærere også er præget af holdninger og værdier, men at holdninger kan blive udfordret. På den måde indarbejder man fra start en metodisk tilgang, der lægger vægt på analyse, argumentation og kritisk stillingtagen i arbejdet med

DIIS UNDERVISNING: DIALOG, DILEMMA OG DELTAGELSE

Det samlede undervisningsmateriale baserer sig på danske og internationale erfaringer med undervisning om folkedrab, massevold og relaterede emner. DIIS' undervisningsenhed arbejder efter en tilgang, som er alderstilpasset, elevcentreret, dialogbaseret samt problem- og dilemmaorienteret. Der lægges vægt på analyse, argumentation og refleksion. Derudover fokuseres der på personlige beretninger og cases, som åbner for identifikation og gør undervisningen vedkommende og konkret. Når der sættes ansigter på historien – og tal bliver til menneskeskæbner – genererer det indlevelse og forståelse. Samtidig er den lille historie, det individuelle menneskes beretning, med til at illustrere den store historie og hermed gøre komplekse sammenhænge lettere at gå til.

holdningsprægede spørgsmål. Ved at være åben om – men samtidig argumentere for – egne holdninger og overbevisninger kan man gøre det lettere for eleverne at være og gøre det samme.

ANVENDT LITTERATUR

Buchardt, Mette: "Skolens produktion af kultur og identitet" i Kristensen, Hans Jørgen: *Gyldendals Pædagogikhåndbog*, Gyldendal, 2011

Butters, Nanna B. & Bøndergaard, Jette T.: *At gøre kultur i skolen – Interkulturel praksis i historieundervisning*, Akademisk Forlag, 2010

Cowan, Paula & Maiteles, Henry (red.): *Teaching Controversial Issues in the Classroom. Key Issues and Debates*, Continuum, 2012

Larsen, Vibe: *Midt i en mangfoldighed af børn – pædagogiske svar på en multikulturel samfundsudvikling*, Dafolo, 2008

Osler, Audrey & Starkey, Hugh: *Teachers and Human Rights Education*, Trentham Books, 2010